

TEMBUNG KAHANAN SAJRONE BASA JAWA ING TLATAH JEMBER

Liana Azmi Azhari

PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI SURABAYA

ABSTRAK

Panliten tumrap Tembung kahanan wis kerep katindakake dening pamarsudi basa. Nanging panliten kasebut mung mligi ngandharake ngenani wujud utawa maknane tembung kahanan lan tuladha saka tembung kahanan. Adhedhasar bab kasebut, underane panliten iki yaiku kepriye wujud, guna, lan kalungguhane tembung kahanan sajrone basa Jawa ing Tlatah Jember? Tujuwane paliten iki, yaiku kanggo njlentrehake wujud, guna, lan kalungguhane tembung kahanan sajrone basa Jawa ing Tlatah Jember.

Landhesan teori kang digunakake sajrone panliten iki, yaiku teori transformasi generatif kang nduwe rong peranan, yaiku teori transformasi generatif lan cara kerjane teori transformatif generatif. Cara kerjane teori transformasi generatif iki diperang dadi 3 adhedhasar triaspek sintaktis, yaiku wujud (katagori), guna (fungsi), lan kalungguhan (peran).

Panliten iki kalebu jinis panliten linguistik sinkronis lan asipat dheskriptif. Sumber dhatane yaiku tindak tutur warga desa Bangsalsari kec. Bangsalsari kab. Jember lan panliti minangka panutur asli basa Jawa. Dhata utama ing panliten iki yaiku ukara sing nggunakake tembung kahanan. Dhata panyengkuyunge yaiku ukara kang digawe panliti minangka panutur basa Jawa ing jaman saiki. Dhata dikumpulake nggunakake metodhe sadhap lan nyemak banjur ditulis ing kartu dhata. Dhata kang kakumpul dijlentrehake nggunakake cara kerjane teori transformasi generatif adhedhasar triaspek sintaktis lan dijlentrehake metodhe distribusional. Banjur asile njlentrehake dhata disuguhake nggunakake metodhe formal.

Adhedhasar rimbage tembung kahanan sajrone basa Jawa ing Tlatah Jember kaperang dadi loro, yaiku tembung kahanan awujud lingga lan andhahan. Adhedhasar gunane tembung kahanan sajrone basa Jawa ing Tlatah Jember bisa ngisi guna Wasesa, Panganep lan Katrangan. Banjur pamerange kalungguhan tembung kahanan sajrone basa Jawa ing Tlatah Jember ing konstituen utama cacahé ana 3 yaiku (1) idhentifikatif, (2) dheskriptif lan (3) atributif. Banjur Pamerange kalungguhan tembung kahanan sajrone basa Jawa ing Tlatah Jember ing konstituen panganep cacahé uga ana 3, yaiku (1) objektif-idhentitas, (2) objektif-dheskripsi lan (3) objektif-atribut

A. PURWAKA

Panliten ngenani tembung ing basa Jawa wis akeh, nanging panliten ngenani tembung kahanan ora akeh kaya dene tembung kriya lan tembung aran. Tembung kahanan sajrone basa Jawa diandharake ing panliten sadurunge kang awujud buku panliten, yaiku panliten kanthi irah-irahan *Morfologi Kata Benda dan Kata Sifat Bahasa Jawa Dialek Tengger* dening Soedjito, dkk (1986). Sajrone panliten kasebut diandharake deskripsi morfologi tembung aran lan tembung kahanan kanthi jangkep lan njlentrehake ngenani (1) titikan, (2) proses dumadine wujud, lan (3) makna gramatikal. Anggone njlentrehake panliten kasebut kanthi titikan morfologis lan sintaksis. Panliten ngenani tembung kahanan kang luwih munjer ing dhaerah Jember durung tau ditliti, mula dianakake panliten ngenani tembung kahanan sajrone basa Jawa ing tlatah Jember. Anggone njlentrehake panliten kasebut kanthi titikan morfologis lan sintaksis. Panliten ngenani tembung kahanan kang luwih munjer ing dhaerah Jember durung tau ditliti, mula dianakake panliten ngenani tembung kahanan sajrone basa Jawa ing tlatah Jember.

Tembung kahanan yaiku tembung kang nduweni kagunan menehi katrangan ngenani kahanan nomina ing tataran frase. Tembung kahanan ing basa Jawa uga oleh daya pangaribawa saka dhialek tartamtu. Kayadene tembung kahanan sajrone basa Jawa ing tlatah Jember beda kaya dhaerah liyane utawa bisa sinebut mirunggan. Mirunggan amarga akeh kang ora padha kaya tembung kahanan sajrone basa Jawa dhaerah liyane, amarga tembung kahanan sajrone basa Jawa ing tlatah Jember akeh oleh pangaribawa saka basa Medura.

Adhedhasar landhesan panliten sing diandharake, undere panliten iki diperang dadi telu, yaiku (1) kepriye wujud tembung kahanan sajrone ukara basa Jawa ing tlatah Jember?, (2) apa wae guna kang bisa

diisi tembung kahanan ing ukara sajrone basa Jawa ing tlatah Jember?, lan (3) apa wae kalungguhan kang bisa dinggoni tembung kahanan sajrone ukara basa Jawa ing tlatah Jember?

Tujuwan panliten iki salaras karo undere panliten, yaiku (1) wujud tembung kahanan sajrone ukara basa Jawa ing tlatah Jember, (2) gunane kang bisa diisi tembung kahanan ing ukara sajrone basa Jawa ing tlatah Jember lan (3) kalungguhane kang bisa dinggoni tembung kahanan sajrone ukara basa Jawa ing tlatah Jember.

Asile panliten iki diajab bisa nambah wawasan ngenani paramasastra mligine tembung kahanan sajrone Basa Jawa ing tlatah Jember. Saliyane iku kanggo ngampangake mahasiswa anggone nyinaoni bab triaspek sintaksis, uga kanggo panutan panliten sabanjure.

B. TINTINGAN KAPUSTAKAN

Ing tintingan kapustakan iki njlentrehake panliten ngenani basa ing tlatah Jember, konsep kanggo nliti tembung kahanan, lan landhesan teori.

1. Panliten ngenani Wujud, Guna lan Kalungguhan (Triaspek Sintaksis)

Panliten sadurunge kang ngandharake ngenani wujud, guna lan kalungguhan, yaiku panliten awujud skripsi kanthi irah-irahan *Tembung Sesulih ing Basa Jawa Dhialek Surabaya Subdhialek Mojokerto* ing taun 2013 dirembug dening Novia Rokhmatin. Panliten kapindho kang ngandharake ngenani wujud, guna lan kalungguhan, yaiku panliten awujud skripsi kanthi irah-irahan *Konstruksi Sintaksis Mawa Tembung Kriya Nenandang {-en}* ing taun 2014 dirembug dening Aprilia Safitri. Panliten katelu kang ngandharake ngenani wujud, guna lan kalungguhan, yaiku awujud skripsi kanthi irah-irahan *Wujud, Guna lan Kalungguhane Rimbang Bawa-ma* ing taun 2014 dirembug dening Dita Candra Astari.

Saka panliten-panliten kang wis dianakake sadurung bisa diweruhi yen panliten kang ngenani wujud, guna lan kalungguhane tembung kahanan sajrone basa Jawa ing tlatah Jember durung tau diteliti. Mula saka iku dileksanakake panliten kanthi irah-irahan *Tembung Kahanan sajrone Basa Jawa ing Tlatah Jember*. Panliten iki minangka panliten kang njlentrehake aspek sintaksise tembung kahanan ing basa Jawa dhialek Jember, yaiku wujud (*kategori*), guna (*fungsi*), lan kalungguhan (*peran*) kanthi metodhe distribusional. Aspek sintaksis iki diarani triaspek sintaksis kang kadadeyan saka telung aspek, triaspek sintaksis iki minangka tata makaryane teori transformasi generatif. Adhedhasar andharan ing ndhuwur bisa dingerteni yen panliten iki durung tau diteliti.

2. Konsep kanggo Nliti Tembung Kahanan

Konsep kanggo nliti tembung kahanan, yaiku tegese tembung kahanan, titikane tembung kahanan, dununge tembung kahanan ing pamerange tembung ing basa Jawa, lan jinise tembung kahanan. Konsep iki bakal diandharake kanthi cetha ing ngisor iki.

a. Tembung Kahanan

Tembung kahanan utawa adjektiva yaiku tembung kang bisa mratelakake kahanan utawa watak sawijining barang utawa bab lan menehi katrangan ngenani sipat utawa kahanan nomina. Tembung kahanan kalebu kategori sintaksis kang binuka, yaiku cacahé tembung bisa ngrembaka (Wedawati, 2006:46-47).

b. Titikane Tembung Kahanan

Titikan semantis tembung kahanan yaiku, (1) bisa diuwuwi konfiks *ke/-en* kang nduweni makna kebacut, lan (2) bisa kawuwuhan a) vokal dhuwur ing pungkasan wanda, b) diftongisasi ing ngarep utawa pungkasan wanda, c) ndhuwurake vokal ing pungkasan wanda lan diftongisasi wanda ngarep kang nduweni makna kebangetan. Titikan sintaksis tembung kahanan yaiku bisa diuwuwi undha usuk, yaiku bisa kawuwuhan tembung rada, luwih, paling, lan banget. Banjur titikan semantise, yaiku tembung kahanan kasebut bisa diperang adhedhasar kategori makna semantise.

c. Jinise Tembung Kahanan

Wujud tembung kahanan adhedhasar rimbage bisa kaperang dadi loro, yaiku (1) tembung kahanan awujud lingga, lan (2) tembung kahanan awujud andhahan. Tembung kahanan kang awujud andhahan sajrone dhata panliten kaperang maneh dadi 6, yaiku (1) *ke/-an*, (2) *ke/-en*, (3) *dwi lingga*, (4) *dwi lingga salin swara* (5) *dwi lingga parsial* lan (6) *modifikatif*.

3. Teori kanggo Landhesane Panliten

Teori kang digunakake minangka landhesan ing panliten iki yaiku teori transformasi generatif. Andharan kang luwih jangkep ngenani asumsi lan cara kerja teori iki, kaya ing ngisor iki.

a. Asumsine Teori Transformasi Generatif

Teori transformasi generatif dilairake adhedhasar pamikire panliti basa, yaiku Chomsky. Dheweke ngandharake yen tata basa transformasi generatif bisa njlentrehake struktur basa kanthi cetha lan tliti lumantar “kaidah tulis kembali” (*rewrite rules*). (Lauder lkk., 2005: 216).

Teori transformasi generatif ana 3 postulat, yaiku: (1) bedane kompetensi lan performen, antarane dhata warisan kawruh ngenani basa, lan kabisan nggunakake basa; (2) bedane struktur batin lan struktur lair, lan (3) aspek kreatif basa utawa sipat dhinamisme basa (Parera, 2009:107).

b. Cara Kerjane Teori Transformasi Generatif

Tata makaryane teori transformasi generatif iki diarani triaspek sintaksis. Triaspek sintaksis iki kadadayan saka telung aspek, yaiku wujud, guna, lan kalungguhan. Aspek kalungguhan minangka ruh, utawa batin kang digunakake kanggo ngandharake struktur batin, dene aspek guna minangka panggon kosong kang kudu diiseni aspek wujud.

C. METODHE PANLITEN

Ing methodhe panliten iki jlentrehake titikan panliten, ubarampene panliten, instrumen panliten, tatacarane panliten..

1. Titikane Panliten

Panliten iki kalebu ing jinis panliten kagolong jinis panliten sinkronis, amarga basa kang dinggo minangka basa Jawa ing jaman saiki. Panliten asipat sinkronis, yaiku panliten basa kanthi ngliti *fenomena* sawijining basa ing wektu tartamtu (Mahsun, 2012: 117). Panliten linguistik iki asipat dheskriptif utawa jlenrehake (Samsuri, 1991:70).

2. Ubarampene Panliten

Ubarampene panliten ing panliten iki kaperang dadi 4 yaiku (1) dhata panliten, (2) sumber dhata panliten, (3) instrumen panliten lan (4) basa kang ditliti.

Dhata ing panliten iki dibedakake dadi rong jinis, yaiku dhata primer lan dhata sekunder (Sudaryanto, 1990:44). Dhata primer yaiku dhata lesan kang dikumpulake dening panliti langsung saka sumber dhatane. Dene dhata sekunder, yaiku dhata tulis kang dijupuk saka sumber dhata. Dhata sekunder bisa digoleki ing majalah, novel lsp. Dhata primer sajrone panliten iki awujud tembung kahanan ing basa Jawa ing tlatah Jember. Panliten iki mung jupuk dhata saka lesan ateges mung dhata primer.

Panliti sajrone nglumpukake dhata luwih akeh gumantung marang awake dhewe minangka piranti nglumpukake dhata. Dene instrumen panyengkuyung ing panliten iki awujud alat utawa piranti kang bisa nyengkuyung nglumpukake dhata. Piranti kuwi awujud *handphone* lan cathetan. Dene subjek kang dianggo sajrone panliten iki yaiku cecaturane pawongan kang nganggo tembung kahanan sajrone basa Jawa kang manggon ana ing Desa Bangsalsari, Kecamatan Bangsalsari, Kabupaten Jember.

Ing panliten iki, panliti minangka instrumen utama dene instrumen panyengkuyung kang digunakake yaiku *handphone*, lan piranti tulis. *Handphone* iki digunakake kanggo nyadhap cecaturan kang dibutuhake sajrone panliten iki. Dene piranti tulis iki digunakake kanggo nyathet asil dhata kang kasil disadhap utawa nyathet dhata kang disemak.

Adhedhasar ragam fungsional. Basa Jawa kang ditliti yaiku basa Jawa nonstandar utawa substandar. Basa Jawa nonstandar kang digunakake ing panliten iki yaiku basa Jawa dhialek Jember saben dina. Panliten iki nggunakake ragam sosial basa Jawa ngoko, amarga ragam ngoko minangka ragam pokok lan primer sajrone basa Jawa dhialek Jember. Ragam regional sajrone panliten iki yaiku basa Jawa dhialek Jember ing Desa Bangsalsari, Kecamatan Bangsalsari, Kabupaten Jember. Ragam temporal sajrone panliten iki yaiku basa Jawa dhialek Jember wektu saiki.

3. Tata Carane Panliten

Sajrone panliten iki digunakake telung cara, yaiku: (1) cara ngumpulake dhata; (2) carane njlentrehake dhata; (3) carane nyuguhake asile jlentrehan dhata. Saben cara iku nduwe metodhe lan teknik dhewe-dhewe. Saben tatacara kasebut diandharake luwih jangkep ing ngisor iki.

Tata cara kanggo ngumpulake dhata ing panliten iki yaiku nggunakake metodhe nyemak. Metodhe nyemak yaiku cara kang digunakake kanggo ngumpulake dhata kanthi nyemak pangenggone basa kanthi lisan, nanging uga pangenggone basa kanthi tulis (Mahsun, 2006:90). Metodhe nyemak ing kene ditindakake kanthi teknik cathet. Teknik cathet yaiku teknik kanggo njupuk dhata kang ditindakake kanthi nulis asile nyemak.

Dhata kang wis dikumpulake banjur dijlentrehake nggunakake metodhe *agih* utawa diarani uga metodhe dhistribusional. Metodhe *agih* yaiku metodhe analisis kang piranti panamtune ana lan mujudake perangan basa kang diteliti (Sudaryanto, 1993:15). Metodhe *agih* dicakake kanthi nggunakake teknik, yaiku: teknik lesap, nyulihi, njembarake, sisip, walik, ubah ujud, lan ulang (Sudaryanto, 1993:41-49). teknik kang dinggo amarga dianggep salaras karo prelune lan tujuwane njlentrehake triaspek sintaktis saka TKh sajrone basa Jawa ing tlatah Jember sajrone panliten iki, yaiku teknik lesap, nyulihi, sisip, walik, ulang lan ubah ujud.

Sekabehane dhata kang wis diolah sajrone panliten iki yaiku arupa TKh sajrone basa Jawa ing tlatah Jember. Tatacara nuyuhake asile jlentrehan dhata iki nuduhake upaya nyuguhake asil analisis dhata kang awujud laporan ngenani laporan apa wae kang diasilake sajrone panliten. Tata cara nulis panliten ing kene yaiku kanthi cara informal lan formal. Tata cara nyuguhake dhata kanthi cara informal, yaiku menehake analisis dhata kanthi nganggo tembung-tembung kang lumrah (Sudaryanto, 1993:145).

D. ANDHARAN LAN JLENTREHANE PANLITEN

Bab iki ngemot asile panliten adhedhasar undere panliten kang wis kaandharake ing bab sadurunge. Bab iki kaperang dadi telu, yaiku (1) andharane lan jlentrehane panliten, (2) asile panliten, lan (3) dhiskusi asile panliten. Luwih jangkepe, kaya ing ngisor iki.

1. Andharane lan Jlentrehane Panliten

Andharan lan jlentrehane panliten bakal njlentrehake lan ngandharake ngenani wujud, guna lan kalungguhane TKh. Kayata kang kaandharake ing bab 2, adhedhasar wujud, guna, lan kalungguhane

a. Tembung Kahanan Awujud Lingga kang Ngisi Guna Wasesa lan Ngenggoni Kalungguhan Idhentifkatif (General/ Spesifik/ Ekstensif/ Intensif)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud lingga kang ngisi guna W lan ngenggoni kalungguhan idhentifkatif general, idhentifkatif spesifik, idhentifkatif ekstensif lan idhentifkatif intensif.

(1)	<u>Awake Bima</u>	<u>lempo.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-general
(2)	<u>Bojone Agus</u>	<u>gembrot.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-spesifik
(3)	<u>Rambute Indri</u>	<u>apik.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-ekstensif
(4)	<u>Tanganku</u>	<u>buleng.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-intensif
(5)	<u>Klambine</u>	<u>ijo.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-intensif
(6)	<u>Pawone</u>	<u>peteng.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-intensif
(7)	<u>Pensile</u>	<u>bujel.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-intensif

(8)	<u>Ibuke Fitri</u>	<u>enom.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifikatif-intensif
(9)	<u>Sepatumu</u>	<u>banger.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifikatif-intensif
(10)	<u>Kopine</u>	<u>pait.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifikatif-intensif

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud lingga kang ngisi guna W bisa ngenggoni kalungguhan Idhentifikatif, yaiku *lembo, gembrot, apik, buleng, ijo, peteng, bujel, enom, banger* lan *pait*.

Lembo nyethakake makna lemu panganggone umum, ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-general. *Gembrot* nyethakake makna lemu panganggone khusus wong wadon ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-spesifik.

Apik nduweni makna kang amba lan ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-ekstensif. Anggone nduweni makna kang amba bisa dibuktekake kanthi cara ngganti tembung kasebut nganggo tembung kang nduweni makna intensif utawa ciyut. Luwih jangepe ana ing ngisor iki..

(82) Rambute Indri *apik*.

(82a) Rambute Indri *lurus*.

(82b) Rambute Indri *ireng*.

Sawise dibuktekake kanthi cara ngganti tembung kasebut nganggo tembung kang nduweni makna intensif utawa ciyut bisa didudut yen *apik* nduweni makna kang amba utawa ekstensif.

Buleng lan *ijo* nyethakake makna werna lan ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-intensif. *Peteng* nyethakake makna cahya lan ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-intensif. *Bujel* nyethakake makna wujud lan ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-intensif. *Enom* nyethakake makna umur lan ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-intensif. *Banger* nyethakake makna ambune samubarang lan ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-intensif. *Pait* nyethakake makna rasa lan ngenggoni kalungguhan idhentifikatif-intensif.

b. Tembung Kahanan Awujud Lingga kang Ngisi Guna Panganep lan Ngenggoni Kalungguhan Objektif Idhentitas (General/Spesifik/Ekstensif/Intensif)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud lingga kang ngisi guna Pgp lan ngenggoni kalungguhan idhentifikatif general, idhentifikatif spesifik, idhentifikatif ekstensif lan idhentifikatif intensif.

(11)	<u>Awake</u>	<u>malih</u>	<u>lemu.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-idhentitas-general
(12)	<u>Raine</u>	<u>malih</u>	<u>elek.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-idhentitas-ekstensif
(13)	<u>Rambute mama</u>	<u>disemir</u>	<u>abang.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Tg	Obj-idhentitas-intensif
(14)	<u>Kaca montore</u>	<u>dadi</u>	<u>burek.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-idhentitas-intensif
(15)	<u>Pecerene</u>	<u>malih</u>	<u>buthek.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-idhentitas-intensif
(16)	<u>Areke</u>	<u>malih</u>	<u>ayu.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Identifikasi-spesifik

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud lingga kang ngisi guna Pgp bisa ngenggoni kalungguhan obj-Idhentitas, yaiku *lemu, elek, abang, burek, buthek* lan *ayu*.

Lemu panganggone umum lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-general. *Elek* nduweni makna kang amba lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-ekstensif. Anggone nduweni makna kang amba bisa

dibuktekake kanthi cara ngganti tembung kasebut nganggo tembung kang nduweni makna intensif utawa ciyut. Luwih jangeke ana ing ngisor iki..

(91) Raine malih *elek*.

(12a) Raine malih *ireng*.

(12b) Raine malih *bolong-bolong*.

Sawise dibuktekake kanthi cara ngganti tembung kasebut nganggo tembung kang nduweni makna intensif utawa ciyut bisa didudut yen tembung *elek* nduweni makna kang amba utawa ekstensif.

Abang nyethakake makna warna lan ngenggoni kalungguhan obj-identifikasi-intensif. *Burek* lan *buthek* nyethakake makna *elek* ngenggoni kalungguhan obj-identifikasi-intensif. *Ayu* nyethakake makna rupa panganggone khusus wong wadon ngenggoni kalungguhan obj-identifikasi-spesifik.

c. Tembung Kahanan Awujud Andhahan kang Ngisi Guna Wasesa lan Ngenggoni Kalungguhan Idhentifkatif (General/ Spesifik/ Ekstensif/ Intensif)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud andhahan kang ngisi guna W lan ngenggoni kalungguhan idhentifkatif general, idhentifkatif spesifik, idhentifkatif ekstensif lan idhentifkatif intensif.

(17)	<u>Panganane</u>	<u>enak-enak.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-ekstensif
(18)	<u>Santrine</u>	<u>lemu-lemu.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-general
(19)	<u>Lampune</u>	<u>kebaraken.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-intensif
(20)	<u>Wedhake Tika</u>	<u>keputihen.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-intensif
(21)	<u>Apele</u>	<u>krowak-krowak.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-intensif
(22)	<u>Rujake</u>	<u>kepedhesen.</u>
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-intensif
(23)	<u>Anake</u> Pak	<u>theng-gantheng.</u>
	<u>Ahmad</u>	
	J	W
	Obj	Idhentifkatif-spesifik

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud andhahan kang ngisi guna W bisa ngenggoni kalungguhan Idhentifkatif, yaiku *enak-enak*, *lemu-lemu*, *kebaraken*, *keputihen*, *krowak-krowak*, *kepedhesen*, lan *theng-gantheng*. *Enak-enak*, nduweni makna kang amba lan ngenggoni kalungguhan idhentifkatif-ekstensif. Anggone nduweni makna kang amba bisa dibuktekake kanthi cara ngganti tembung kasebut nganggo tembung kang nduweni makna intensif utawa ciyut. Luwih jangeke ana ing ngisor iki.

(176) Panganane *enak-enak*.

(17a) Panganane *gurih-gurih*.

(17b) Panganane *sedhep-sedhep*.

Sawise dibuktekake kanthi cara ngganti tembung kasebut nganggo tembung kang nduweni makna intensif utawa ciyut bisa didudut yen tembung *enak-enak* nduweni makna kang amba utawa ekstensif.

Lemu-lemu panganggone umum lan ngenggoni kalungguhan idhentifkatif-general.

Krowak-krowak nyethakake makna wujud kang ala lan ngenggoni kalungguhan idhentifkatif-intensif.

Kepedhesen nyethakake makna rasa lan ngenggoni kalungguhan idhentifkatif-intensif.

Theng-gantheng nyethakake makna rupa panganggone khusus wong lanang ngenggoni kalungguhan idhentifkatif-spesifik.

d. Tembung Kahanan Awujud Andhahan kang Ngisi Guna Pangganep lan Ngenggoni Kalungguhan Objektiv Idhentitas (General/ Spesifik/ Ekstensif/ Intensif)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud andhahan kang ngisi guna Pgp lan ngenggoni kalungguhan idhentifkatif general, idhentifkatif spesifik, idhentifkatif ekstensif lan idhentifkatif intensif.

(24)	<u>Rambute Woody</u>	<u>malih</u>	<u>kecoklaten.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-idhentitas-intensif
(25)	<u>Klambine</u>	<u>dadi</u>	<u>kememplaken.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-idhentitas-intensif
(26)	<u>Nina</u>	<u>rabi</u>	<u>ketuweken.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Td	Obj-idhentitas-intensif
(27)	<u>Jangane</u>	<u>dadi</u>	<u>kasinan.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-idhentitas-intensif
(28)	<u>Bangkune</u>	<u>dadi</u>	<u>rusak-rusak.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-idhentitas-intensif

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud andhahan kang bisa ngisi guna Pgp lan bisa ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas yaiku, *kecoklaten*, *kememplaken*, *ketuweken*, *kasinan* lan *rusak-rusak*.

Kecoklaten lan *kememplaken* nyethakake makna warna lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif. *Ketuweken* nyethakake makna umur lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif. *Kasinan* nyethakake makna rasa lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif. *Rusak-rusak* nduweni makna kang amba lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-ekstensif. Anggone nduweni makna kang amba bisa dibuktekake kanthi cara ngganti tembung kasebut nganggo tembung kang nduweni makna intensif utawa ciyut. Luwih jangkepe ana ing ngisor iki.

(28) Bangkune dadi *rusak-rusak*.

(28a) Bangkune dadi *gupil-gupil*.

(28b) Bangkune dadi *peyot-peyot*.

Sawise dibuktekake kanthi cara ngganti tembung kasebut nganggo tembung kang nduweni makna intensif utawa ciyut bisa didudut yen tembung *rusak-rusak* nduweni makna kang amba utawa ekstensif.

e. Tembung Kahanan Awujud Andhahan kang Ngisi Guna Katrangan lan Ngenggoni Kalungguhan Objektiv Idhentitas Intensif.

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud andhahan kang ngisi guna K lan ngenggoni kalungguhan idhentifkatif general, idhentifkatif spesifik, idhentifkatif ekstensif lan idhentifkatif intensif.

(29)	<u>Nganggo</u>	<u>Lipstick</u>	<u>keabangen.</u>
	W	L	K
	Td	Obj	Obj-idhentitas-intensif
(30)	<u>Tuku</u>	<u>jarum penthul</u>	<u>cip-lancip.</u>
	W	L	K
	Td	Obj	Obj-idhentitas-intensif
(31)	<u>Mak Ras</u>	<u>nggawe</u>	<u>jangan</u>
	J	W	L
	Pr	Td	Obj
			<u>keasinen.</u>
			Obj-idhentitas-intensif
(33)	<u>Koen</u>	<u>tuku</u>	<u>rujak</u>
	J	W	L
	Pr	Td	Obj
			<u>kepedhesan.</u>
			K
			Obj-idhentitas-intensif

(Bangsalsari -
Jember, 20 Maret
2014)

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud andhahan kang bisa ngisi guna K lan bisa ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas, yaiku *keabangen*, *cip-lancip*, *keasinen* lan *kepedhesan*.

Keabangen nyethakake makna warna lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif. *Cip-lancip* nyethakake makna wujud lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif. *Keasinen* lan *kepedhesan* nyethakake makna rasa lan ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif.

f. Tembung Kahanan Awujud Lingga kang Ngisi Guna Wasesa lan Ngenggoni Kalungguhan Dheskriptif (Kwalitatif/Kwantitatif)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud lingga kang ngisi guna W lan ngenggoni kalungguhan dheskriptif kwalitatif lan dheskriptif kwantitatif

(34)	<u>Rambute Saskiya</u>	<u>gembel.</u>
	J	W
	Obj	Dheskriptif-kwantitatif
(35)	<u>Anake</u>	<u>akeh.</u>
	J	W
	Obj	Dheskriptif-kwantitatif
(36)	<u>Bonekane</u>	<u>gedhe.</u>
	J	W
	Obj	Dheskriptif-kwalitatif
(37)	<u>Kamare Yuan</u>	<u>rombuh.</u>
	J	W
	Obj	Dheskriptif-kwalitatif
(38)	<u>Empere</u>	<u>lunyu.</u>
	J	W
	Obj	Dheskriptif-kwalitatif
(39)	<u>Omae Bu Tingting</u>	<u>suwung.</u>
	J	W
	Obj	Dheskriptif-kwalitatif

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud lingga kang bisa ngisi guna W lan bisa ngenggoni kalungguhan dheskriptif, yaiku *gembel*, *akeh*, *gedhe*, *rombuh*, *lunyu* lan *suwung*.

Gembel lan *akeh* nyethakake makna ukuran cacahé samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan dheskriptif kwantitatif. *Gedhe* nyethakake makna ukuran fisike samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan Dheskriptif-kwalitatif. *Rombuh*, *lunyu* lan *suwung* nyethakake makna mentale samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan Dheskriptif-kwalitatif.

g. Tembung Kahanan Awujud Lingga kang Ngisi Guna Pangganep lan Ngenggoni Objektif Dheskripsi (Kwantitas/kwalitas)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud lingga kang ngisi guna Pgp lan ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi-kwalitas lan obj-dheskripsi kwantitas

(40)	<u>Sangune</u>	<u>malih</u>	<u>thithik.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-dheskripsi-kwantitas
(41)	<u>Lawange</u>	<u>ditutup</u>	<u>rapet.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Tg	Obj-dheskripsi-kwalitas
(42)	<u>Toplese</u>	<u>ditutup</u>	<u>seken.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Tg	Obj-dheskripsi-kwalitas
(43)	<u>Raine Bagas</u>	<u>dadi</u>	<u>korep.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Kh	Obj-dheskripsi-kwalitas
(44)	<u>Klambine</u>	<u>diumbah</u>	<u>resik.</u>
	J	W	Ggp
	Obj	Tg	Obj-dheskripsi-kwalitas

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud lingga kang bisa ngisi guna Pgp lan bisa ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi, yaiku *thithik*, *rapet*, *seken*, *korep* lan *resik*.

Thithik nyethakake makna ukuran cacahé samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi-kwantitas. *Rapet* lan *seken* nyethakake makna ukuran jarake samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi-kwalitas. *Korep* lan *resik* nyethakake makna mentale samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi-kwalitas.

h. Tembung Kahanan Awujud Lingga kang Ngisi Guna Katrangan lan Ngenggoni Kalungguhan Objektif Dheskripsi (Kwantitas/kwalitas)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud lingga kang ngisi guna K lan ngenggoni kalungguhan dheskripsi kwalitas lan dheskripsi kwantitas

- (45) Yani menehi sega thithik.
 J W L K
 Pr Td Obj Obj-dheskripsi-kwantitas
- (46) Tante Tuku tomat akeh.
 cilik
 J W L K
 Pr Td Obj Obj-dheskripsi-kwantitas

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud lingga kang bisa ngisi guna K lan bisa ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi, yaiku *akeh*.

Akeh nyethakake makna ukuran cacahé samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi-kwantitas.

i. Tembung Kahanan Awujud Andhahan kang Ngisi Guna Wasesa lan Ngenggoni Kalungguhan Dheskriptif (Kwalitatif/Kwantitatif)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud andhahan kang ngisi guna wasesa lan ngenggoni kalungguhan dheskriptif kwalitatif lan dheskriptif kwantitatif.

- (47) Omahe rapet-rapet.
 J W
 Obj Dheskriptif-kwalitatif
- (48) Segane kocar-kacir.
 J W
 Obj Dheskriptif-kwalitatif
- (49) Tekane Ustadze arang-arang.
 J W
 Obj Dheskriptif-kwantitatif
- (50) Ketane kakehan.
 J W
 Obj Dheskriptif-kwantitatif

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud andhahan kang bisa ngisi guna W lan bisa ngenggoni kalungguhan dheskriptif, yaiku *rapet-rapet*, *kocar-kacir* lan *arang-arang*.

Rapet-rapet nyethakake makna ukuran jaraké samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan Dheskriptif-kwalitatif. *Kocar-kacir* nyethakake makna mentale samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan dheskriptif-kwalitatif. *Arang-arang* nyethakake makna ukuran cacahé jarak panggaweyan lan bisa ngenggoni kalungguhan Dheskriptif-kwantitatif. *Kakehan* nyethakake makna cacahé samubarang lan bisa ngenggoni kalungguhan dheskriptif-kwantitatif.

j. Tembung Kahanan Awujud Andhahan kang Ngisi Guna Panganep lan Ngenggoni Kalungguhan Objektif Dheskripsi (Kwalitas/ Kwantitas)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud andhahan kang ngisi guna Pgp lan ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi kwalitas lan dheskriptif kwantitas.

- (51) Omahe Bu Nanik dadi magrong-magrong.
 J W Ggp
 Obj Kh Obj-dheskripsi-kwalitas
- (52) Tahune dadi gedhi.
 J W Ggp
 Obj Kh Obj-dheskripsi-kwalitas
- (53) Porsine malih uakeh.
 J W Ggp
 Obj Kh Obj-dheskripsi-kwantitas

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud andhahan kang bisa ngisi guna W lan bisa ngenggoni kalungguhan atributif yaiku *ayu, elek, celok, ijo, koning, bunder, wangi* lan *tuwek*.

Ayu lan *elek* nitiki tembung *rupane*. Tembung *celok* nitiki tembung *rasane*. Tembung *ijo* lan *koning*, nitiki tembung *wernane*. Tembung *bunder* nitiki tembung *bentuke*. Tembung *wangi* nitiki tembung *ambune*. Tembung *tuwek* nitiki tembung *umure*. Saka panjlentrehan iki bisa didudut atribut gawe tembung kang beda tipene ora bisa dilirokake, tuladhane: *rupane wangi* utawa *wernane manis*.

m. Tembung Kahanan Awujud Andhahan kang Ngisi Guna Wasesa lan Ngenggoni Kalungguhan Atributif (Animat/ Non-Animat)

Dhata ukara kang nggunakake tembung kahanan awujud andhahan kang ngisi guna W lan ngenggoni kalungguhan Atributif animat lan Atributif non animat.

(65)	<u>Rasane</u>	<u>puait.</u>
	J	W
	Obj	Atributif-nonanimat
(66)	<u>Rasane</u>	<u>manis.</u>
	J	W
	Obj	Atributif-nonanimat
(67)	<u>Bentuke</u>	<u>lincip.</u>
	J	W
	Obj	Atributif-nonanimat
(68)	<u>Umure</u>	<u>tuwik.</u>
	J	W
	Obj	Atributif-animat

Saka ukara ing ndhuwur TKh awujud andhahan kang bisa ngisi guna W lan bisa ngenggoni kalungguhan atributif yaiku *puait, manis, lincip* lan *tuwik*.

Puait lan *manis* nitiki tembung *rasane*. Tembung *lincip* nitiki tembung *bentuke*. Tembung *tuwik* nitiki tembung *umure*. Saka panjlentrehan iki bisa didudut atribut gawe tembung kang beda tipene ora bisa dilirokake, tuladhane: *umure puait* utawa *rasane tuwik*.

2. Dhiskusi Asile Panliten

Asile panliten kang wis dijlentrehake ing ndhuwur prelu didhiskusikake. Jlentrehan panliten kang dhatane arupa tembung kahanan ing ndhuwur perlu ditandhingake karo andharan para panliti basa Jawa kang wis diandharake ing bab II. Andharan kasebut ngenani konsepe tembung kahanan {TKh} lan kasalarasane teori transformasi generatif karo teknik-teknik panliten sing digunakake.

Adhedhasar jlentrehan asile panliten, konsepe ngenani TKh kang salaras karo andharane para panliti basa sadurunge, antarane yaiku tegese tembung kahanan yaiku tembung kang bisa mratelakake kahanan utawa watak sawijining barang utawa bab lan menehi katrangan ngenani sipat utawa kahanane nomina. Andharan iki salaras karo pamawase Padmosoekotjo (1987:114), Wedawati (2006:179), Sasangka (2011:114), Sastrasopadma (1957:19), Alwi (2003:171) lan Moeliono (1998:209). Kalungguhan

Wujude TKh adhedhasar rimbage sajrone basa jawa ing tlatah Jember kaperang dadi loro, lingga lan andhahan. TKh awujud andhahan dadi 4 yaiku ke-/en, dwi lingga, dwi lingga salin swara, dwi lingga saperangan lan modifikatif. Jlentrehan iki salaras karo pamawase Wedhawati (2006:181-186).

Gunanane TKh sajrone basa jawa ing tlatah Jember bisa ngisi guna wasesa, panganep lan katrangan. Jlentrehan iki salaras karo pamawase Alwi (2003:177-179), ananging Alwi amung nyebutake kaloro guna tembung kahanan yaiku ngisi guna wasesa lan ngisi guna katrangan.

Adhedhasar sesambungane TKh karo tembung liyane ing ukara nuwuhake kalungguhan kang beda. Kalungguhan tumrape TKh kang dadi konstituen utama utawa ngisi guna wasesa ing anatarane, yaiku (1) idhentifkatif general, (2) idhentifkatif spesifik, (3) idhentifkatif ekstensif, (4) idhentifkatif intensif, (5) dheskriptif kwalitatif, (6) dheskriptif kwantitatif, (7) atributif animat lan (8) atributif non-animat. Banjur Kalungguhan tumrape TKh kang dadi konstituen panganep utawa ngisi guna Pgp lan K ing anatarane, yaiku (1) obj-idhentitas-general, (2) obj-idhentitas-spesifik, (3) obj-idhentitas-ekstensif, (4) obj-idhentitas-intensif, (5) obj-dheskripsi-kwalitas, (6) obj-dheskripsi-kwantitas, (7) obj-atribut-animat lan (8) obj-atribut non-animat. TKhLg sajrone dhata panliten kang bisa ngisi guna W bisa ngenggoni 8 kalungguhan, yaiku (1) idhentifkatif-general, (2) idhentifkatif-spesifik, (3) idhentifkatif ekstensif, (4) idhentifkatif intensif, (5) dheskriptif kwalitatif, (6) dheskriptif kwantitatif, (7) atributif animat lan (8)

atributif non-animat. TKhLg kang bisa ngisi Pgp sajrone dhata panliten bisa ngenggoni 6 kalungguhan, yaiku (1) obj-idhentitas-general, (2) obj-idhentitas-spesifik, (3) obj-idhentitas-ekstensif, (4) obj-idhentitas-intensif, (5) obj-dheskripsi-kwantitas lan (6) obj-dheskripsi-kwalitas. TKhLg kang bisa ngisi K sajrone dhata panliten bisa ngenggoni obj-dheskripsi kwantitas. Banjur TKhAd (*ka/-an*) kang bisa ngisi guna W sajrone dhata panliten bisa ngenggoni rong kalungguhan, yaiku identifikatif-intensif lan deskriptif-kwantitatif. TKhAd dwi lingga sajrone dhata panliten kang bisa ngisi guna W bisa ngenggoni 4 kalungguhan, yaiku (1) idhentifkatif-general, (2) idhentifkatif ekstensif, (3) dheskriptif kwalitatif lan (4) dheskriptif kwantitatif. TkhAd dwi lingga saperangan sajrone dhata panliten kang ngisi guna W bisa ngenggoni rong kalungguhan, yaiku idhentifkatif-intensif lan idhentifkatif-spesifik. TkhAd (*ke-en*) sajrone dhata panliten kang ngisi guna W bisa ngenggoni rong kalungguhan yaiku idhentifkatif-intensif lan dheskriptif kwalitatif. TkhAd modifikatif sajrone dhata panliten kang ngisi guna W bisa ngenggoni rong kalungguhan yaiku atributif-animat lan atributif-nonanimat. TkhAd (*ke/-en*) sajrone dhata panliten kang ngisi guna Pgp bisa ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif. TKhAd dwi lingga sajrone dhata panliten kang ngisi guna Pgp bisa ngenggoni loro kalungguhan yaiku obj-idhentitas-intensif lan obj-dheskripsi-kwalitas. TKhAd dwi lingga salin swara sajrone dhata panliten kang ngisi guna Pgp bisa ngenggoni kalungguhan obj-kwalitas. . TkhAd dwi lingga saperangan sajrone dhata panliten kang ngisi guna Pgp bisa ngenggoni rong kalungguhan obj-dheskripsi-kwalitas lan obj-dheskripsi-kwantitas. TkhAd modifikatif sajrone dhata panliten kang ngisi guna Pgp bisa ngenggoni rong kalungguhan yaiku obj-dheskripsi-kwalitas lan obj-dheskripsi-kwantitas. TkhAd (*ke/-en*) sajrone dhata panliten kang ngisi guna K bisa ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif. TKhAd dwi lingga saperangan sajrone dhata panliten kang ngisi guna K bisa ngenggoni kalungguhan obj-idhentitas-intensif. TkhAd dwi lingga sajrone dhata panliten kang ngisi guna K bisa ngenggoni kalungguhan obj-dheskripsi-kwalitas. Jlentrehane dhata adhedhasar makna semantise iki selaras karo panemune Arifin (1990).

Teori kang digunakake panliten iki yaiku teori transformasi generatif kang diandharake Chomsky ing bukune Lauder lkk. (2005:216). Teori iki disalarasake karo tata cara panjlentrehane dhata, yaiku metodhe dhistribusional utawa diarani uga metodhe agih. Carane njlentrehake dhata uga nduweni teknik kang akeh. Saben teknik ing metodhe dhistribusional iki ora digunakake kabeh. Mung teknik tartamtu sing salaras gunane karo tujuwane njlentrehake dhata sing digunakake ing panliten iki. Teknik-teknik kang digunakake ing antarane yaiku teknik lesap, nyulihi, sisip, walik, ulang lan ubah ujud.

E. PANUTUP

Asile panliten iki isih akeh lupute, mula panliti ngarepake anane panyaru kang asipat mangun supaya panliten sabanjure bisa kasil luwih apik. Saliyane iku panliti uga menehake pamrayoga kanggo panliten ngenani tembung kahanan ing basa Jawa, yaiku: (1) isih akeh topik panliten ngenani TKh kang durung diteliti, mligine kanggo para mahasiswa basa Jawa diajab bisa luwih sregep nindakake panliten ngenani TKh, lan (2) panliten ngenani TKh kang wis ana, mesthine nduweni luput lan kurang. Mula diajab ana panliten kang bisa menehi koreksi tumrap asile panliten iki.

KAPUSTAKAN

- Alwasilah, A. Chaedar. 1985. *Beberapa Madhab dan Dikotomi Teori Linguistik*. Bandung: Angkasa.
- Alwi, Hasan, dkk. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Alwi, Hasan, dkk. 2003. *Tata Bahasa Baku Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Antunsohono. 1953. *Reringkesaning Paramasastra Djawa*. Djogjakarta: Penerbitan Soejadi.
- Arifin, Samsul, dkk. 1990. *Tipe-tipe Semantik Adjektiva dalam Bahasa Jawa*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Chaer, Abdul. 1990. *Pengantar Semantik Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineke Cipta.
- Echols, John M. 2000. *Kamus Inggris Indonesia*. Jakarta: PT. Gramedia Pustaka Utama.
- Kridalaksana, Harimurti. 2008. *Kamus Linguistik Edisi Keempat*. Jakarta: PT. Gramedia Pustaka Utama.
- Moeliono, Anton M. 1998. *Tata baku Bahasa Indonesia*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Nugroho, Henmono. 1989. *Latar Belakang Sosio Kultural pada Bahasa Jawa Dialek Jember*. Jember: Fakultas Sastra Universitas Jember.
- Padmasusastra. 1883. *Paramabasa*. Surakarta
- Padmosoekotjo. 1987. *Paramasastra Jawa*. Surabaya: P.T. Citra Jaya Murti
- Parera, Jos Daniel. 1991. *Sintaksis*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka
- Poerwadarminta, W. J. S. 1937. *Baoesastra Djawa*. Jakarta: Balai Pustaka
- Poerwadarminta, W. J. S. 1953. *Sarining Paramasastra Jawa*. Jakarta: Kebonsirih

- Rusydi, dkk. 1985. *Kosa Kata Bahasa Jawa*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Samsuri. 1991. *Analisis Bahasa: Memahami Bahasa Secara Ilmiah*. Jakarta: Erlangga
- Sasangka, Sry Satriya Tjatur Wisnu. 2011. *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Paramalingua
- Sastrasoepadma, S. 1958. *Paramasastra Djawa*. Jogjakarta: Soejadi
- Soedaryanto. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press
- Soedaryanto. 1991. *Tata Bahasa Baku Bahasa-Jawa*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press
- Soedjito, dkk. 1986. *Pemakaian Bahasa Jawa di Pesisir Utara Jawa Timur Bagian Sempit*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Soedjito, dkk. *Morfologi Kata Benda dan Kata Sifat Bahasa Jawa Dialek Tengger*. Surabaya: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Subagyo, Rahmad. 2009. *Titi Ukara Basa Jawa*. Surabaya: Fakultas Bahasa dan Sastra Universitas Negeri Surabaya.
- Subroto, Edi, dkk. 1991. *Tata Bahasa Deskriptif Bahasa Jawa*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Sudarmaningtyas, A. Erna Rochiyati. *Perbedaan Struktur Fonologis Bahasa Jawa Dialek Osing di Kabupaten Banyuwangi dan Bahasa Jawa Dialek Osing di Kabupaten Jember*. 2012. Jember. Fakultas Sastra Universitas Jember.
- Sumarsono. 2007. *Sosiolinguistik*. Yogyakarta: Sabda.
- Suyanto, Budi. 2007. *Pemilihan Bahasa dalam Masyarakat Multikultural di Kabupaten Jember*. Jember: Fakultas Sastra Universitas Jember.
- Wedawati, dkk., 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta: Kanisius

